

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון של"ו, פר' תרומה תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

חשב לתת צדקה בשעת צער

הייתה התיישבות מוחלטת בדעתו. מכאן
אנו למדים שלדעת הרא"מ, כאשר אדם גמר
בליבו באופן מוחלט לתת צדקה, זו צדקה
גמורה ואינו יכול לחזור בו.

מנגד מצאנו את שיטת הרא"ש (כלל
יג סימן א) שנשאל על אדם שקנה קרקע
במחשבה להקדישה, ולאחר מכן התחרט
ולא רצה להקדישה. השאלה הייתה האם חל
במקרה זה הכלל 'אמירתו לגבוה כמסירתו
להדיוט'. הרא"ש השיב שבזמן הזה כל
הקדש שלנו הוא חולין, שהרי אין הקדש
לבדק הבית ואינו אלא צדקה. לכן, אם
קנה קרקע במחשבה להקדישה ולא הוציא
בשפתיו כלום, הרי אלו דברים שבלב ואינם
מועילים. רק אם אמר במפורש שכאשר
הקרקע תגיע לידו יקדישה, אז הוא מחויב
לקיים מדין נדר.

כפייה במחשבה

ובעיקר קושיית הרא"מ מה הנפקא
מינה אם יש יד לצדקה או אין יד, הרי יש
חיוב מצד המחשבה, כתב בחידושי רבי
עקיבא איגר (השלם, נדרים שם) שיש לומר
שהנפקא מינה היא לעניין כפייה - שאף
במקום שכופים על הצדקה, על צדקה
שבמחשבה אין כופים.

לפי זה מובן מדוע לומדים דין מחשבה
בצדקה מהפסוק בפרשת ויקהל 'כל נדיב
לבו' ולא מהפסוק המוקדם יותר בפרשת
תרומה 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו
את תרומתי' (שמות כה ב). וזאת על פי
אחד מביאורי האור החיים הקדוש (ד"ה
ויקחו) על הפסוק שם, שפירש ש'ויקחו לי
תרומה' מדבר בתרומה של מחצית השקל
שנגבה גם על ידי כפייה, שנוטלים בעל
כורחו, ומה שנאמר בסיום הפסוק 'נדיב לב'
היינו שגם העשיר לא ירבה ממחצית השקל.
לכן אי אפשר ללמוד משם לצדקה שבלב,
שהרי על צדקה שבלב אין כופים, ובהכרח
שהפסוק לא עוסק בזה.

ב' כט לא) שאדם מתחייב בקרבן עולה
מכח מה שחשב בליבו להביאו ואפילו אם
לא הוציא בפיו. התוספות (ד"ה משום)
כתבו שלגבי תרומה נלמד מהפסוק 'ונחשב
לכם תרומתכם' (במדבר יח כז) שחלה גם
במחשבה לבד, וכן מצאנו בגמרא קידושין
(מא:): שקדשים ותרומה חלים במחשבה.

הגמרא עוסקת בנדרים ונדבות מזמן בית
המקדש, אך נחלקו הראשונים האם דין זה
חל גם על צדקה לעניים, או שצדקה חלה
רק כשמוציאים נדר בפה.

צדקה במחשבה

המרדכי (בבא בתרא רמז תצא) מביא
בשם תשובת הגאון שמי שגומר בליבו לתת
צדקה חייב כאילו הוציא בפיו. הוא מסביר
שלשיטת רש"י בתשובה, צדקה דומה
לנדרים ונדבות, ולכן גמירות דעת בלב
מחייבת כמו אמירה בפה.

כך גם שיטתו של הרא"מ (שיטה מקובצת
נדרים ז). בסוגיה שבה הגמרא מסתפקת
בדין יד לצדקה. המקרה הנידון הוא באדם
שאמר על מטבע אחת 'זו זה לצדקה' ועל
מטבע שנייה אמר רק 'זו', ולא ברור מדבריו
אם התכוון גם את המטבע השנייה לצדקה
או שמא אותה ישאיר לעצמו. הגמרא לא
הכריעה בספק זה.

הרא"מ מקשה על עצם הספק: מדוע
בכלל מסתפקת הגמרא אם יש יד לצדקה
או לא? הרי אם האדם גמר בדעתו לתת את
המטבע השנייה לצדקה, היה צריך להתחייב
גם בלי דיבור מפורש, שהרי למדנו בגמרא
(שבועות כו): שגמירות דעת בלב מחייבת
אף בלי דיבור, כמו שנאמר 'כל נדיב לב'.

מתרץ הרא"מ שיש הבדל בין המקרים:
כשאומרים שגמירות דעת בלב מחייבת,
הכוונה היא למצב שבו אדם התיישב בדעתו
באופן מוחלט לתת צדקה, בלי כוונה
להתחרט. אבל במקרה של יד לצדקה,
כשאמר דברים לא ברורים, זה מראה שלא

הרה"ח ר' זלמן לייב גרינפלד
שליט"א, מחשובי אברכי קהילת
"חניכי הישיבות" בבני ברק, היה
בדרכו להלוויה המזעזעת של דודו, הרה"ח
ר' יהושע פייבל וינברגר זצ"ל, שנפטר בדמי
ימיו בגיל 42 בלבד, ל"ע.

בעודו פוסע ברחוב רבי עקיבא, התעופף
לכיוונו עלון צדקה. בעלון תואר סיפור
טרגי על פטירתו של אברך צעיר, שהותיר
אחריו אלמנה ושבעה יתומים רכים. העלון
חשף פרטים מצמררים על מצבה הכלכלי
הקשה של המשפחה - חובות עצומים
לגמ"חים, משכנתא כבדה, ומצוקה כלכלית
קשה שהסתירה המשפחה במשך שנים.

ליבו של ר' זלמן לייב נחמץ בקרבו,
ובו במקום קיבל על עצמו בלי נדר להרים
תרומה בסך 180 שקלים עבור היתומים
המסכנים.

לאחר הלוויה הקשה של דודו, כשנרגע
מעט, נזכר ר' זלמן לייב בהחלטתו לתרום,
אך למרות מאמצי הרבים, לא הצליח
למצוא את העלון ולא זכר את שם המשפחה
או פרטי הקרן שהוקמה עבורם.

פנה ר' זלמן לייב בשאלה האם הוא
מחויב לתת את הסכום שהחליט לתרום
לצדקה? והאם עליו להמשיך לחפש דווקא
את המשפחה הספציפית הזו, או שמא יכול
לתת את הכסף לכל מטרת צדקה ראויה
אחרת?

תשובה

נדרים ונדבות במחשבה

בנוגע לנדרים ונדבות, הגמרא בשבועות
(כו:): מלמדת אותנו שלא רק מה שאדם
מוציא בשפתיו מחייב, אלא גם מה שגמר
בליבו. זאת לומדים מהפסוק 'כל נדיב
לב' (שמות לה, כב). רש"י (ד"ה תרומה
וקדשים) מפרש שבעניין נדבת קרבן,
למדים מ'כל נדיב לב עולות' (דברי הימים

הכרעת הרמ"א לחייב במחשבה

הרמ"א (יורה דעה סימן רנח סעיף יג) הביא את שתי הדעות: האחת סוברת שאדם שחשב בליבו לתת דבר לצדקה חייב לקיים מחשבתו ואין צריך אמירה, והשנייה סוברת שאם לא הוציא בפיו אין לזה תוקף כלל, והכריע כדעה הראשונה שהנדר חל. וכן פסק המשנה ברורה (סימן תרצד סק"ו) שהצדקה חלה במחשבה.

הקצות החושן מביא את דברי הרדב"ז שהסתפק בנודר בפיו צדקה לעני מסוים אם יכול לשנותה לעני אחר. וכתב הקצות שמכיון שבנודר צדקה לעניים קיימא לן (תוספות ערכין ו: ד"ה עד שלא) שיכול לשנותה למצוה אחרת, הוא הדין בנודר לעני מסוים, שכיון שדעת רוב הראשונים שאין אומרים 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' בצדקה לעניים, והחייב הוא רק מדין נדר לצדקה, די לתת לעני אחר.

בשו"ת בית יצחק (יורה דעה חלק ב סימן פב אות יב) כתב כן גם לעניין נדר במחשבה: שאף למי שסובר שמחשבה לתת צדקה תקפה כנדר, וסובר גם שיש דין אמירה לגבוה כמסירתו להדיוט

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן ריב סעיף ח) הובא דינו של הרא"ש לגבי מי שקנה קרקע במחשבה להקדישה ולא הוציא בפיו כלום, שיש אומרים שכיון שגמר בליבו לתת לצדקה חייב לתת, ויש מי שאומר שאף שכתוב 'כל נדיב לב', אין ללמוד חולין מקדשים, ובזמן הזה שכל הקדש דינו כחולין, מאחר שאין הקדש לבדק הבית ואינו אלא צדקה, לכן כל שלא הוציא בשפתיו אין לזה תוקף. גם שם ציין הרמ"א שהעיקר להחמיר כדעה הראשונה.

בשבת הלוי (חלק ב סימן קכו) הביא את שיטת הראש דת' (סימן יד, הובא בפתחי תשובה יורה דעה סימן רנח סקט"ו) הסובר שמחשבה לבדה אינה מועילה לכולי עלמא. לדעתו, מחשבה מועילה רק במקרה שהאדם הוציא בפיו שיתן צדקה אך לא פירש כמה, אז מועילה המחשבה לקבוע את הסכום. ובשו"ת אמרי יושר (חלק ב סימן קסב) תמה על דבריו, שהרי מקור דין זה הוא מהקדש, ובהקדש בוודאי נתפסת המחשבה לגמרי, כפי שלומדים מ'נדיב לב עולות' (דברי הימים ב' כט לא). השבט הלוי מסכים עם תמיהה זו, וסובר שלדעת המחייבים במחשבה, היא מועילה בכל עניין ללא חילוקים.

מכל זה מתבאר שדעת הפוסקים להכריע שמחשבת צדקה מועילה כשגמר בדעתו לתת.

לשנות צדקה לעני אחר

במקרה שלנו, כשאנו זוכר למי התכוון

לתת, יש לדון אם מותר לשנות וליתן לעני אחר.

הקצות החושן (סימן ריב סק"ד) מביא את דברי הרדב"ז (חלק ד סימן אלף רד) שהסתפק בנודר בפיו צדקה לעני מסוים אם יכול לשנותה לעני אחר. וכתב הקצות שמכיון שבנודר צדקה לעניים קיימא לן (תוספות ערכין ו: ד"ה עד שלא) שיכול לשנותה למצוה אחרת, הוא הדין בנודר לעני מסוים, שכיון שדעת רוב הראשונים שאין אומרים 'אמירתו לגבוה כמסירתו

להדיוט' בצדקה לעניים, והחייב הוא רק מדין נדר לצדקה, די לתת לעני אחר.

בשו"ת בית יצחק (יורה דעה חלק ב סימן פב אות יב) כתב כן גם לעניין נדר במחשבה: שאף למי שסובר שמחשבה לתת צדקה תקפה כנדר, וסובר גם שיש דין אמירה לגבוה כמסירתו להדיוט

גם בצדקה לעניים, שהעניים זוכים קניינית בצדקה שנדרה להם, מכל מקום נדר במחשבה אינו כמו אמירה ממש. באמירה לגבוה זוכים העניים ממש כמו במסירה להדיוט, אבל במחשבה יש רק חיוב נדר ולא קניין ממוין. ובספר צדקה ומשפט (פרק ד הערה יג) כתב שכיון שאין קנין לעני ויש רק נדר למצות צדקה, יכול הנודר לשנות מעני לעני. לפי כל זה, בנידון שלנו שנדר במחשבה, יכול לשנותה לצדקה אחרת.

כשלא גמר בליבו לגמרי

עוד נראה, על פי שיטת הרא"מ שהובאה לעיל, שכאשר לא התיישב הדבר בליבו לגמרי בלי להתחרט לא חל נדר במחשבה, לפי זה באופן שהעני אינו מצוי בפניו ואינו יודע מיהו, גם כן לא חל הנדר במחשבה. ויתכן שגם לפי דברי הערוך השולחן (יורה דעה סימן רנח סעיף לט) שכתב כי אפילו לדעה המחמירה בצדקה במחשבה, אין זה נחשב גמר בלב אלא אם כן גמר בלבו ממש בהחלט, כך וכך אתן לצדקה, לפי זה אפשר שאע"פ שכאן החליט סכום מסוים, מכל מקום מאחר ואינו יודע מי הוא העני, אין זה נחשב כגמר בלב לצדקה.

הכין כסף לעני

בהליכות שלמה (תפילה חלק א פרק ז הערה 12) מובא שהגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך היה מעורר שיש להיזהר בדבר המצוי - כשאדם מכין מטבע לתת לעני או לגבאי מסוים המחזר על הפתחים, ולבסוף אותו אדם לא עבר לפניו, שעלול להיכשל בעוון נדרים חס ושלום. לכן יש להיזהר לחשוב בפירוש שאינו מתכוון לזכות לו עד שיגיע לידו ממש. פעם אחת אירע שעני עבר לפניו ולא לקח מידו, והגרש"ז חיפש אחריו לתת לו את המטבע. כששאלוהו מדוע הקפיד הפעם יותר מתמיד, השיב שבדרך כלל דעתו מוחלטת שלא יהיה לצדקה עד שיגיע ליד העני, אך הפעם כבר הגיש את המטבע ליד העני שהיה עיוור ולא הרגיש בכך, והסתפק אם גם זה בכלל החלטתו הראשונית.

ואף שמעיקר הדין היתה דעת הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה סי' צא אות ב) שלענין זה מועילה מסירת מודעא בעת התרת נדרים בערב ראש השנה, שכיון שבאמירה לצדקה אין כוונת האומר להתחייב כדין נדר, ורק התורה עשתה בצדקה את האומר פיו כאילו נדר, מסתבר שמועיל התנאי שעושים בערב ראש השנה, שכל מה שיקבל על עצמו במשך השנה, אפילו לא יזכיר בקבלה לשון 'בלי נדר', הרי הוא מגלה דעתו מעכשיו שכוונתו היא שיחול רק בלי נדר. עכ"פ ראוי ונכון להחמיר לכתחילה שלא לסמוך על תנאי זה, ולקבוע בדעתו כל השנה שאינו מתכוון לזכות לעני עד שיגיע לידו ממש. וזו היא הדרך הישרה שיבור לו האדם.

ודבריו הם שלא כמבואר לעיל שנדר הנעשה רק במחשבה חל רק לגבי דין נדר ולא קניין ולכן יכול לשנות מעני לעני. ועוד שבכסף הקדשים (חו"מ סימן קכה סעיף ה) כתב לגבי שליחת צדקה על ידי שליח לאורח, והאורח נסע לפני שהגיע אליו השליח, שלכולי עלמא נראה שלא שייך בזה 'תן זוכי', כי מן הסתם כוונת המשלח הייתה רק אם ימצאנו השליח במקומו באכסניה, ולא שיטרח לחפש אחריו מחוץ לעיר, והניח הדבר בצ"ע.

ולפי זה אפשר לומר שגם בנידון שלנו לא חל כלל שם צדקה על הסכום שהתכוון לתת, מאחר שלא היה בדעתו לטרוח אחר כך אחרי אותו עני. ומאחר שהתעורר לתת דווקא לאותו עני, יש לומר שאף אינו צריך לתת לאחר.

